Shahid Bahonar University of Kerman

Journal of Resistance Literature

Homepage: https://jrl.uk.ac.ir

Print ISSN: 2008 - 6881
Online ISSN: 2821 - 1022

Personality Typology in the Dramatic Trilogy "Khak e Shirin" by Hamed Mokammeli (Based on the Enneagram Model)

Fereshteh Mahjoub [1]✉, **Tahereh Seyedrezayi** [2]

1. Corresponding author , Assistant Professor Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University,Tehran, Iran. E.Mail: F.Mahjoub2022@pnu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran. E.Mail: Seyedrezayi@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 17 November 2024
Received in revised form 18 March 2025
Accepted 3 May 2025
Published online 18 July 2025

Keywords:
Enneagram, wings, sacred defense, mental health level, personality, performance.

ABSTRACT

Personality, as the most fundamental element of a play, is a omplex concept that requires understanding a complete and independent action and is not possible except by analyzing verbal, behavioral, and physical signs. The Enneagram is the latest personality recognition model in modern psychology, with the help of which it is possible to recognize each person's personality type among the nine models. Due to the unique nature of the Iran-Iraq War, the Sacred Defense Theater is a distinct type of world theater, and proper attention to how personality is presented will be able to make the world aware of the different ideals of this battle. The book of Khake Shirin, consisting of three plays, "In Akdi Ke Mimanad, Kamin e Jaleh, and Khak Shirin" by Hamed Mokamoli, is among the works that have won multiple awards in the field of Sacred Defense literature due to the author's mastery of acting and directing. The present study has explored fourteen characters in these three plays from the perspective of the Enneagram in a descriptive-analytical manner. As a result, Makamelli has used two characters, the commander and the teacher, in the perfectionist type for modeling. He has also strengthened most of the martyrs with this wing, but for greater believability, he has chosen the presidential type for most of the characters, which is manifested differently in the forces of the two fronts. Due to the war theme and the critical atmosphere, the actions of most characters are in conflict with their true selves and are placed in the instinctive triad with the highest percentage. The very high frequency of the calm wing indicates that in this play, the sacred defense has led to the moral refinement and exaltation of its characters. Half of the characters also play roles at the healthiest level of mental health. Makamelli has tried as much as possible to ensure that the characters in the play are aligned before and after the war for greater believability.

Cite this article: Mahjoub, Fereshteh. Seyed Rezayi, Tahereh. (2025). Personality Typology in the Dramatic Trilogy of Khak e Shirin by Hamed Mokammeli (Based on the Enneagram Model. letters (except for initial letter of first word, initial of first word after a colon, and proper nouns). *Journal of Resistance Literature*, 16 (31), 151-171. http//doi.org/10.22103/JRL.2025.24393.3000

© The Author(s).
Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.
DOI: http//doi.org/10.22103/JRL.2025.24393.3000

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

Stanislavsky is one of the most famous theorists of Russian and Western theater. In his three books, he repeatedly required the actor to "obtain the character traits of the role through the text of the play and analyze it in two ways: inner life and outer life." (Stanislavsky, 2014: 78) After him, his students Chekhov and Navsky, and then Adler, reinforced these teachings and required the actor to obtain the mentality, temperament, and will of each character through the text. (See: Adler, 2003: 148) Accordingly, in the last century, many actors have tried to take these principles into account, but since the personality traits of individuals are very extensive and diverse, psychologists have tried to propose scientific models based on which they can have a deeper understanding of the personality of individuals. Therefore, humans have been classified into groups and each of these groups has been called a personality type. (Shaabani Banki, 1401: 37) Personality is an abstract concept that is inferred through the combination of behavior, motivation, thoughts, emotions and other characteristics.

War has always been a suitable medium for creating dramatic works, and its theater is different from other literary genres in terms of content and presentation of story patterns for narration. Sacred Defense is distinguished from an ordinary war due to its ideological dimension and confrontation between right and wrong, and on the contrary, the world theater, which shows the negative aspects of war such as destruction, madness, despair, death and hunger, is full of patriotism, love, faith, sacrifice and devotion. Paying attention to this point shows the importance of the Holy Defense performance even more than before. Since the basic element of playwriting is the portrayal of character, it can be admitted that texts in the Holy Defense will be more successful if, in addition to the appropriate theme and plot, they also have effective characters. (Pakdaman, 2015: 24) Interdisciplinary studies of psychology and literature will help to make the angles of this technique more visible. One of the most modern psychological models of personality is the Enneagram. Hamed Makamoli, as one of the young and distinguished figures in the field of sustainable literature, has tried to observe these subtleties more in his plays because he is both a writer and an actor. For this reason, his most famous work, Khak Shirin, has succeeded in winning numerous honors and awards. Analyzing the characters of this drama trilogy will help to highlight the important factors affecting the audience's mind in choosing and processing characters, and thus better explain the ideals of the Holy Defense in the field of international theater.

2. Methodology

The method of the present research is descriptive-analytical and is based on documentary and library studies. Thus, the theoretical foundations related to Enneagram psychology were first extracted and arranged based on first-hand sources in this field, and then the characters of the play Khak Shirin were explored based on them.

3. Discussion

The result of this research is that Hamed Makamelli, due to his mastery of acting and directing, has been able to develop the characters of his plays in a way that can be analyzed with the outlines of modern psychological theories. This writing style and attention to the characters' states and behavior can increase its impact on the audience, especially in the field of Sacred Defense, which is clearly in need of further study. Fourteen characters in these three plays have been explored from the perspective of the Enneagram. Makamelli has used two characters of the commander and teacher in the perfectionist type for modeling. He has also strengthened most of the martyrs with this wing. In this play, Sacred Defense has led to the

moral refinement and exaltation of its characters, in such a way that the war atmosphere and moral and religious beliefs are manifested and highlighted, and are reflected in the characters' behaviors.

With the Islamic Revolution, social, cultural and political relations changed. Then, the imposed war that occurred shortly after it led to further changes in the cultural space and had a tremendous impact on the social and cultural behavior of the people. These cultural changes caused changes in values and norms in all elements of the cultural sub-group, including literature, and created new branches such as the literature of sacred defense. The play, as a significant branch of the narrative types of the literature of sacred defense, by using the processing of characters and paying attention to the details of their behavior, tried to show, in contrast to the world theater that depicts the negative aspects of war such as destruction, madness, despair, death and hunger, that the sacred defense is a distinct battle due to its ideological dimension and the confrontation between right and wrong. For the concepts to be believable, the characters must be a combination of individuality and community, good and bad, in a way that they appear acceptable and natural in the space of the story.

A complement to draw an ideal pattern used the perfectionist type for a man and a woman. In the first play, Haj Kazem Atabaki, who is the beloved commander of the Holy Defense, and in the third play, Shirin, who is a teacher. Then, due to the authoritative nature of commanding and guiding the soldiers, Haj Kazem was strengthened with the positive dimensions of the presidential wing. He also chose the same wing for Shirin. When he forces Noori to inform his own army of an enemy ambush and when he stands up to his criminal cousin's demands with authority.

The supporting type is mostly assigned to women. Negar is the wife of a neurotic veteran and the other is the veteran's nurse in the nursing home. The third is Ahmad. Ahmad leans towards the adjacent personality wing, that is, the pragmatist. Negar, in the role of wife, has a romantic wing and the nurse is reinforced by the pacifist wing due to the nature of their job.

The leadership type is assigned with the highest frequency in the three plays to Ehsan the wrestler, Behnam the neighborhood bully, Hezhar the smuggler's cousin Shirin, Kamali, Behzad's long-time rival, the exiled sergeant, and Abu Ghobish the prisoner interrogator. Despite this, Ehsan, Behnam, and the sergeant have dynamic personalities and eventually achieve martyrdom using the calm wing.

The high tendency of the characters in all three plays to the peaceful wing with 71.4% indicates that the special nature of the Holy Defense has led to the exaltation and manifestation of the moral virtues hidden in the characters and the activation of the adjacent personality wing. For example, Behzad with the pragmatic type, upon seeing the photos of the front, abandons his studies in France and sets off to photograph the fronts. Negar with the romantic type, patiently waits for him for twenty years. The stubborn characters such as Ehsan, Behnam, and the sergeant major sacrifice their lives to protect the strategic bridge of Jaleh, and Noori with the peace-loving personality type, using the complementary perfectionist wing, is martyred to inform his own army of the enemy's ambush. The dominant wing of the martyrs in the play is perfectionist, which indicates the importance of this high position and the ultimate goal of the warriors. In contrast, the negative characters with 28.6% tend to the tense wing. The Iraqi interrogator, despite being originally Iranian, beats his fellow countrymen, and the smuggler, Hazhar, bullies his cousin Shirin into fleeing the war-torn city with him.

Due to the war and crisis atmosphere prevailing in the three plays and the strong emotional and sentimental influences, the characters' actions and decisions are in conflict with their true selves. Nine of these characters are in the instinctive group, four are emotional, and one is in the mental group, which are 64.2%, 28.5%, and 7.4%, respectively.

The mental health level of most of the main characters in the play is healthy, with a frequency of 50%. The Iranian secondary and gray characters are in the middle of health with 42.8%, and the Iraqi character is in the unhealthy category with 7.1%.

Makamli has tried to establish a kind of proportion and balance between the characters' pre-war and post-war personalities in order to increase the believability of the story. In this book, only one Iraqi character is used, and for this reason, it is not possible to compare the character types of the forces on the two fronts. Also, the description of the scene and space is not very vivid, and the characters can only be analyzed based on the dialogue and actions of the individuals.

4. Conclusions

The Enneagram is one of the newest methods of personality recognition in psychology that seeks to describe the thinking, feeling, and performance of individuals in nine patterns. "Ennea in Greek means nine and gram means face, written document, and form; therefore, the word is used in the sense of nine-faceted or nine-faceted form." A: Type 1 (Perfectionist): Often measures everything with the highest standards and his relationships and career records must be perfect. High moral character, avoiding mistakes, and emphasizing practical virtues prevent the emergence of general emotions and cause his inner criticism and self-denial. B: Type 2 (Helper): Trying to meet the needs of others, latent authority, serving the group, and obedience are his personality traits. He seeks freedom but confines himself in helping others; therefore, he wanders between multiple selves. C: Type 3 (Pragmatic): Good work record, tendency to lead and be the first, extreme interest in work in such a way that his feelings are suspended when the work is finished, confusion between the real self and the job role are among his characteristics. D: Type 4 (Individualistic): Interested in inaccessible things, luxury and self-confidence, daydreaming, a dervish attitude, imitating famous people and exciting ordinary life are among the characteristics of this personality type. He always dreams of distant loves. E: Type 5 (Observer): Enamored with solitude, interested in a work environment away from the disturbance of others and with minimal facilities, dislikes surprises, commitment to the work schedule are among his personality characteristics. W: Type 6 (Loyal and Cautious): Long-suffering and concern about betrayal by others, inner doubt, having lofty goals and often abandoning them half-heartedly, fear of angering oneself and others, and forgetting about success are some of the characteristics of this type of personality. Z: Type 7 (Fun-loving): Diversity-loving, fear of limitations and avoiding doing certain things, replacing painful feelings with pleasurable things, and an adventurous side to love and career are some of his characteristics. H: Type 8 (Presidential): Expressing interest with power and support, fond of anger and attack, lack of emotions, showing off, and confusing the truth with personal beliefs are some of the characteristics of this personality. T: Type 9 (Peace-loving): Following habits, liking formalities, avoiding conflict, ambivalence in personal decisions, difficulty in accepting changes, fear of separation, and insistence that time will solve problems are some of the characteristics of this personality type.

ادبیات پایداری

شاپا چاپی: ۶۸۸۱ - ۲۰۰۸
شاپا الکترونیکی: ۱۰۲۲ - ۲۸۲۱

Homepage: https://jrl.uk.ac.ir

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تیپ‌شناسی شخصیت در سه‌گانهٔ نمایشی خاک شیرین از حامد مکملی (بر مبنای الگوی انیاگرام)

دکتر فرشته محجوب[۱] ✉، دکتر طاهره سیدرضایی[۲]

۱. نویسندهٔ مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: F.Mahjoub2022@pnu.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: Seyedrezayi@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۳/۸/۲۷

تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۱۲/۲۸

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۲/۱۳

تاریخ انتشار:
۱۴۰۴/۴/۲۷

کلیدواژه‌ها:
انیاگرام،
بال،
دفاع مقدّس،
شخصیّت،
نمایش.

چکیده

شخصیّت به عنوان اساسی‌ترین رکن نمایشنامه، انگاره‌ای پیچیده است که درک آن، متضمّن فهم یک کنش کامل و مستقل است و جز با تحلیل نشانه‌های کلامی، رفتاری و فیزیکی امکان‌پذیر نیست. انیاگرام جدیدترین الگوی شناخت شخصیّت در روان‌شناسی نوین است که به مدد آن می‌توان تیپ شخصیتی هر فرد را از میان الگوهای نُه‌گانه بازشناخت. تئاتر دفاع مقدّس به دلیل ماهیّت منحصربه‌فرد جنگ ایران و عراق، گونه‌ای متمایز از نمایش‌های جهان است و توجّه صحیح به چگونگی پرداخت شخصیّت خواهدتوانست جهانیان را متوجّه آرمان‌های متفاوت این نبرد کند. کتاب خاکِ شیرین مشتمل بر سه نمایشنامهٔ «این عکسی که می‌ماند، کمین ژاله، و خاک شیرین» از حامد مکمّلی، در زمرهٔ آثاری است که به دلیل تسلّط نویسنده بر بازیگری و کارگردانی، موفّق به کسب جوایز متعدّد در حوزهٔ ادبیّات دفاع مقدّس شده است. پژوهش حاضر، به شیوهٔ توصیفی- تحلیلی، چهارده شخصیّت این سه نمایشنامه را از منظر انیاگرام کاویده است. حاصل آنکه مکمّلی برای الگوسازی، از دو شخصیّت فرمانده و معلّم در تیپ کمالگرا استفاده کرده است و غالب شهدا را نیز با این بال تقویت کرده، امّا برای باورپذیری بیشتر، تیپ ریاست‌مآب را برای بیشتر شخصیّت‌ها برگزیده که بروز آن در نیروهای دو جبهه متفاوت است. به دلیل درونمایهٔ جنگی و فضای بحرانی،کنش اغلب شخصیت‌ها با خود واقعی‌شان در تعارض است و با بالاترین درصد در سه‌گانهٔ غریزه‌گرا جای‌گرفته‌اند. فراوانی بسیار زیاد بال آرامشی، نشانگر آن است که در این نمایشنامه، دفاع مقدّس باعث تهذیب و تعالی اخلاقیِ اشخاصِ آن شده است. نیمی از شخصیّت‌ها نیز در سالم‌ترین سطح سلامت روان، ایفای نقش می‌کنند. مکمّلی برای باورپذیری بیشتر در حد امکان کوشیده تا شخصیّت‌های نمایش، پیش و پس از جنگ همسو باشند.

استناد: محجوب، فرشته؛ سیدرضایی، طاهره. (۱۴۰۳). تیپ‌شناسی شخصیّت در سه‌گانهٔ نمایشی خاکِ شیرین از حامد مکمّلی (بر مبنای الگوی انیاگرام). *ادبیات پایداری*، ۱۶ (۳۱)، ۱۷۱-۱۵۱.

http//doi.org/10.22103/JRL.2025.24393.3000

CC BY NC

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

© نویسندگان.

۱. مقدمه

استانیسلاوسکی از نام‌آورترین نظریه‌پردازان تئاتر روسیه و غرب است که در کتاب‌های سه‌گانهٔ خود، مکرراً بازیگر را ملزم دانسته «ویژگی‌های شخصیتی نقش را از طریق متن نمایشنامه به دست آورد و آن را به دو شیوهٔ زندگی درونی و زندگی بیرونی، تحلیل کند.» (استانیسیلاوسکی، ۱۳۹۳: ۷۸) پس از او شاگردانش چخوف و ناوسکی و سپس آدلر، این آموزه‌ها را تقویت و بازیگر را ملزم کرده‌اند؛ ذهنیات، خلق‌وخو و ارادهٔ هر شخصیت را از طریق متن به دست آورد.(ن.ک: آدلر، ۱۳۷۲: ۱۴۸) بر این‌اساس در قرن اخیر، بسیاری از بازیگران کوشیده‌اند این مبانی را مدّنظر قرار دهند، امّا از آنجا که ویژگی‌های شخصیتی افراد، بسیارگسترده و متنوع است؛ روانشناسان کوشیده‌اند الگوهایی علمی را مطرح کنند که بر آن اساس، درک عمیق‌تری از شخصیت افراد داشته باشند؛ بنابراین انسان‌ها را به گروه‌هایی طبقه‌بندی کرده و هریک از این گروه‌ها را تیپ شخصیتی نامیده‌اند.(شعبانی بنکی،۱۴۰۱: ۳۷) شخصیت، مفهومی انتزاعی است که از راه ترکیب رفتار، انگیزش، افکار، هیجان و سایر ویژگی‌ها استنباط می‌شود.

جنگ، همواره محمل مناسبی برای آفرینش آثار دراماتیک بوده و تئاتر آن در مضمون و ارائهٔ الگوهای داستانی برای روایت، با گونه‌های ادبی دیگر متفاوت است. دفاع مقدّس به دلیل بعد عقیدتی و رویارویی حق و باطل، از یک جنگ معمولی متمایز است و برعکس تئاتر جهان که ابعاد منفی جنگ مانند ویرانی، جنون، یأس، مرگ و گرسنگی را نشان می‌دهد؛ سرشار از وطن-پرستی، عشق، ایمان، ایثار و فداکاری است. توجه به این نکته، اهمیت نمایش دفاع مقدّس را بیش از پیش نشان می‌دهد. از آنجا که رکن اساسی نمایشنامه‌نویسی، پرداخت شخصیت است؛ می‌توان اذعان کرد متنی در دفاع مقدّس، موفق‌تر خواهد بود که علاوه‌بر مضمون و طرح مناسب، شخصیت‌های تأثیرگذاری نیز داشته باشد.(پاکدامن، ۱۳۹۴: ۲۴) مطالعات میان‌رشته‌ای روانشناسی و ادبیات کمک خواهد کرد تا زوایای این شگرد، نمایان‌تر گردد. از نوین‌ترین الگوهای روانشناختی شخصیت، انیاگرام است. حامد مکمّلی به عنوان یکی از چهره‌های جوان و پرافتخار در شاخهٔ ادبیات پایداری، به دلیل آنکه هم نویسنده و هم بازیگر است، کوشیده این ظرافت‌ها را در نمایشنامه‌های خود، بیشتر رعایت کند. به همین دلیل معروف‌ترین اثر او *خاک شیرین*، موفق شده تا افتخارات و جوایز متعددی به خود اختصاص دهد. تحلیل شخصیت‌های این سه‌گانهٔ نمایشی کمک خواهد کرد تا عوامل مهمّ اثرگذار بر ذهن مخاطب، در انتخاب و پردازش شخصیت، پررنگ‌تر شده و بدین‌ترتیب آرمان‌های دفاع مقدّس در حیطهٔ نمایش بین‌المللی بهتر تبیین گردد.

۱-۱. بیان مسئله

انیاگرام، جدیدترین الگوی شناخت شخصیّت در روان‌شناسی نوین است که به مدد آن می‌توان تیپ شخصیتی هر فرد را از میان الگوهای نُه‌گانه بازشناخت. تئاتر دفاع مقدّس به دلیل ماهیّت منحصربه‌فرد جنگ ایران و عراق، گونه‌ای متمایز از نمایش‌های جهان است و توجّه صحیح به چگونگی پرداخت شخصیّت، خواهدتوانست جهانیان را متوجّه آرمان‌های متفاوت این نبرد کند. حامد مکمّلی به عنوان یکی از چهره‌های جوان و پرافتخار در شاخهٔ ادبیات پایداری، چگونه توانسته است تیپ‌شناسی شخصیت را در نمایشنامهٔ خود نشان دهد؟

۱-۲. پیشینهٔ پژوهش

تاکنون کتاب *خاک شیرین* از منظر روانشناختی انیاگرام کاویده نشده‌است؛ با وجود این، شماری از پژوهش‌های مرتبط به قرار زیر است:

مظفری و شیخ الاسلامی(۱۴۰۲) در مقالهٔ «تیپ‌شناسی قهرمان داستان در کتاب مدیر مدرسه، نوشتهٔ جلال آل‌احمد بر اساس نظریهٔ پیرسون و انیاگرام» به این امر پرداخته‌اند که طبق نظریهٔ پیرسون شخصیت راوی، نشانگر سه کهن‌الگوی یتیم، حامی و جست‌وجوگر و در سه تیپ کمال‌گرا، رهبر و مشاهده‌گر است که تقریباً در هر دو نظریه این تیپ‌ها مشابه هستند.

سهرابی(۱۴۰۱) در پایان‌نامهٔ «تیپ‌شناسی شخصیت‌های داستان‌های بلند نظامی بر اساس مکتب انیاگرام» در قالب الگوی نه‌گانهٔ این نظریه، به تحلیل شخصیت‌های داستان‌های نظامی از روی نشانه‌های رفتاری آنان پرداخته و سپس منظومه‌ها را با هم مقایسه کرده است.

رسولی(۱۴۰۰) در پایان‌نامهٔ «تیپ‌شناسی شخصیت‌های اصلی در داستان‌های صادق چوبک بر اساس الگوی انیاگرام» آثار چوبک را به عنوان شاخص‌ترین آثار ناتورالیستی، کاویده و ثابت کرده که چوبک در روایت‌های خود با انعکاس رادیکال شخصیت‌های بزهکار جامعه، مخاطب را به عمق انسانی آنان متوجه کرده است.

شعبانی بنکی(۱۳۹۹) در پایان‌نامهٔ «بررسی امکان تعیین تیپ شخصیتی نقش از بطن نمایشنامه توسط بازیگر» کوشیده با تکیه بر آرای هورنای و گرجیف، تأثیر این الگو را در پرورش تکنیک‌های بازیگری و باورپذیری نقش تشریح کند.

پاکدامن(۱۳۹۴) در پایان‌نامهٔ «شیوه‌های شخصیت‌پردازی نمایش‌های رادیویی دفاع مقدّس دههٔ ۷۰ و۸۰ و تأثیر آن بر موفقیت این نمایش‌ها از نظر کارشناسان» با طراحی پرسش‌نامه و تحلیل داده‌ها، کوشیده شیوه‌های شخصیت‌پردازی و روند تحولات آن را در بیست نمایش رادیویی بالای پنج قسمت بررسی کند و نظر ۳۵ کارشناس دفاع مقدّس را در این خصوص جویا شود.

۱-۳. روش‌شناسی پژوهش

شیوهٔ پژوهش حاضر، توصیفی – تحلیلی است و بر اساس مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای صورت گرفته است. بدین‌ترتیب که مبانی نظری مربوط به روانشناسی انیاگرام، ابتدا بر مبنای منابع دست اوّل در این حوزه، استخراج و تنظیم شده و سپس شخصیت‌های نمایشنامهٔ خاک شیرین بر اساس آن کاویده شده است.

۱-٤. یافته‌های پژوهش

ماحصل این پژوهش، آن است که حامد مکمّلی به دلیل تسلّط بر بازیگری و کارگردانی، به خوبی توانسته شخصیت‌های نمایش-های خود را بپروراند، به گونه‌ای که با رئوس نظریه‌های روانشناسی نوین قابل تحلیل باشد. این سبک نوشتار، و دقت به حالات و رفتار شخصیت‌ها می‌تواند اثرگذاری آن بر مخاطب را بیشتر کند و به ویژه در حوزهٔ دفاع مقدّس که جای مطالعات بیشتری مشهود است. چهارده شخصیّت این سه نمایشنامه از منظر انیاگرام کاویده شده است. مکمّلی برای الگوسازی، از دو شخصیّت فرمانده و معلّم در تیپ کمالگرا استفاده کرده؛ و نیز غالب شهدا را با این بال تقویت کرده است. در این نمایشنامه، دفاع مقدّس باعث تهذیب و تعالی اخلاقیِ اشخاصِ آن شده است بدین‌ترتیب که فضای جنگی و باورهای اخلاقی و مذهبی، نمود یافته و پررنگ می‌شود و خود را در رفتارهای شخصیت‌ها منعکس می‌سازد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. الگوی روان‌شناختی انیاگرام

انیاگرام از جدیدترین شیوه‌های شناخت شخصیّت در علم روانشناسی است که به دنبال توصیف تفکر، احساس و عملکرد افراد در الگوهایی نُه‌گانه است. «انیا در زبان یونانی به معنی نُه و گرام به معنی وجه، سند مکتوب و شکل است؛ بنابراین واژهٔ مذکور در معنای نُه‌وجهی یا شکل نُه‌تایی به‌کارمی‌رود.»(دانلیز و پرایس، ۲۰۰۹ :۳) الگوی شخصیتی مذکور، دارای نُه تیپ شخصیتی زیر است: (تیگر و بارون، ۱۳۹۳: ۵).

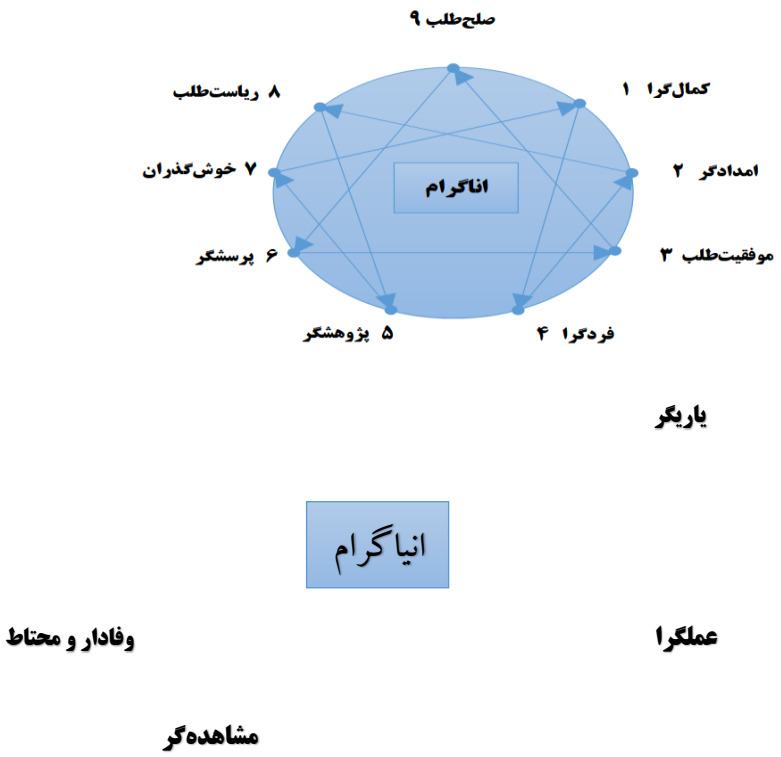

شکل ۱: الگوی نه‌گانهٔ انیاگرام(منبع: کتاب انیاگرام، شخصیت‌شناسی در کار و زندگی)

این اعداد با پیکان‌هایی به یکدیگر متصل شده‌اند. «هریک از تیپ‌ها، هنگام فشار، ویژگی‌های تیپ مقابل(موافق جهت پیکان) را از خود بروز می‌دهد که به آن بال تنشی می‌گویند. همچنین هنگام ثبات، ویژگی‌های تیپ مقابل(خلاف جهت پیکان) را از خود نشان می‌دهد که به آن بال آرامشی می‌گویند.»(پیرس، ۱۳۹۷: ۵۳)

الف:تیپ۱(کمالگرا): غالباً همه چیز را با بالاترین معیارها می‌سنجد و روابط و سوابق شغلی او می‌بایست بی‌نقص باشد. سیرت اخلاقی والا، پرهیز از اشتباه و تأکید بر فضایل عملی؛ مانع بروز عواطف عمومی و باعث نقد درونی و خودانکاری او می-شود.

ب:تیپ۲ (یاریگر): تلاش برای تأمین نیازهای دیگران، اقتدار نهفته، خدمت به گروه و فرمانبرداری از ویژگی‌های شخصیتی او است. طالب آزادی است امّا خود را در کمک به دیگران، محصور کرده؛ بنابراین بین خودهای متعدد سرگردان است.

ج:تیپ۳ (عملگرا): سوابق کاری خوب، تمایل به هدایتگری و نفر اول بودن، علاقهٔ افراطی به کار، به‌گونه‌ای که با پایان یافتن کار، احساساتش معلّق می‌شود. سردرگمی میان خود واقعی و نقش شغلی در زمرهٔ ویژگی‌های او است.

د:تیپ٤ (فردگرا): علاقه‌مند به چیزهای دسترس‌ناپذیر، تجمل‌گرایی، اعتماد به نفس، رؤیاپردازی، نگرش درویشانه، تقلید از افراد مشهور و هیجان‌بخشیدن به زندگی عادّی از ویژگی‌های این تیپ شخصیتی است. او همواره در آرزوی عشق‌های دوردست است.

ه:تیپ۵ (مشاهده‌گر): شیفتهٔ خلوت، علاقه‌مند به محیط کار، به دور از مزاحمت دیگران و با حداقل امکانات، بیزار از غافلگیری، تعهد به برنامهٔ کار در زمرهٔ ویژگی‌های شخصیتی او است.

و:تیپ٦ (وفادار و محتاط): دیرباوری و نگرانی از خیانت دیگران، شک درونی، داشتن اهداف والا و اغلب نیمه‌کاره رهاکردن آن، هراس از بروز خشم خود و دیگران و فراموشیِ موفقیت، از ویژگی‌های این‌گونه شخصیت‌ها است.

ز:تیپ۷ (خوشگذران): تنوع‌دوستی، ترس از محدودیت‌ها و طفره‌رفتن از انجام کار معیّن، جایگزینی احساسات دردناک با امور لذت‌بخش و جنبهٔ ماجراجویانه به عشق و شغل از ویژگی‌های اوست.

ح:تیپ۸ (ریاست‌مآب): ابراز علاقه با قدرت و حمایت، علاقه‌مند به خشم و حمله، نداشتن عواطف، خودنمایی و اشتباه-گرفتن حقیقت با اعتقادات شخصی از ویژگی‌های این شخصیت است.

ط: تیپ۹ (صلح‌طلب):عمل به عادات، علاقه به تشریفات، پرهیز از درگیری، دوگانگی در تصمیمات شخصی، دشواری در پذیرش تغییرات، ترس از جدایی، اصرار به اینکه زمان حلّال مشکلات است، از ویژگی‌های این تیپ شخصیتی است.

این الگو به شکل یک دایره، همراه با نُه نقطه است؛ بدین معنی که سه مثلث غریزه (تیپ‌های۱،۸،۹)، احساس(۲،۳،۴) و ذهن(۵،۶،۷) درون یک دایره قرار دارد که با نُه نقطه، متّصل و مربوط شده است.(ن.ک: رضایی و گرجی، ۱۳۹۶: ۱۷۳)

جدول شمارهٔ۱: سطوح سه‌گانهٔ سلامت روان در انیاگرام(منبع: یافته‌های تحقیق)

هریک از مثلث‌های مذکور دارای سه سطح سلامت است:

		سطح سالم	حد وسط سلامت	سطح ناسالم
سه‌گانهٔ احساس‌گرا	**الف:یاری‌رسان (۲)**	ساده، سخاوتمند و پرمهر، علاقمند به کمک به دیگران	متوقع دریافت پاداش، شیفتهٔ تحت نفوذ قراردادن دیگران، مغرور و فضول	عوام‌فریبی برای محبوب‌شدن، پرخاشگر برای مطالبهٔ خواسته‌ها
	ب:انگیزه‌دهنده (۳)	پر انرژی، جذاب، اعتماد به نفس بالا، انگیزهٔ قوی برای رشد، شاخص، فروتن، قابل اعتماد، شوخ طبع	حساس، نگران برتری، اهل مقایسه، دربند توقعات دیگران	استثمارگر، فرصت‌طلب، درگیری افراطی با کار، دیوانگی و قتل
	ج: فردگرا (٤)	خودآگاه، منظم و درونگرا، احساسات قوی، خوشرو در تعاملات، ارائهٔ مسایل دنیوی به شکل هنری	بسیار حساس، خیالباف، کناره‌گیر، بددهان و کج خلق هنگام عدم تحقق رؤیا	نفرت در صورت مقاومت در برابر خیال بافی‌هایشان، اضطراب هنگام بروز خشم، یأس، فروپاشی روانی و خودکشی
سه‌گانهٔ ذهنی	**الف: فکور (٥)**	کنجکاو، دقیق، دوراندیش، غالباً دانشمند یا مخترع، واقع‌بین	در عمل سست، متمرکز بر روی یک یا چند موضوع، کم‌توقع	از واقعیت‌ها منفصل، بی‌ثبات، پوچگرا، اسکیزوفرن، ترس‌های عجیب
	ب: وفادار (٦)	به دنبال پیوندهای پایدار، مهربان، کوشا، فداکار، مسئول اجتماعات	اتصال به صاحبان قدرت، پذیرش تعهدات زیاد، سنگدلی برای اختفای ترس	علاقمند به انتقاد و سیطره بر دیگران، متحجر و سنگدل هنگام خشم
	ج:خوشگذران (۷)	منطقی، گرم، شدیداً برونگرا و شاد، دارای مهارت‌های متعدد	تنوع‌طلب، بی‌ملاحظه در صحبت، بذله گو، بزرگ‌نما، نفس‌محور، سمج امّا ناراضی	رفتارهای تکانشی، پرتوقع، ظالم وگستاخ ،تحقیرکننده، نامنظم، دچار جنون ادواری
سه گانهٔ غریزه‌گرا	**الف: رهبر (۸)**	بخشنده، شجاع، قهرمانان تاریخی، شیفتهٔ چالش، مدافع حقوق دیگران	تحمیل‌کنندهٔ اراده، شیفتهٔ طرفداری افراد، ستیزه‌جو هنگام عدم پذیرش دیگران	خود بزرگ‌بین، انتقام‌جو، آدمکش احساس شکست ناپذیری، جامعه‌ستیز
	ب: صلح‌طلب (۹)	لطیف، وفادار، راستگو، قابل‌اعتماد پرحوصله، خلاق، شیفتهٔ روابط غیرگفتاری	فعال اما آزاد و رها، دیرجوش، بی‌توجه به مشکلات برای برقراری صلح	افسرده، مهاجم، پرخاشگر و انتقام‌گیر، منجمد، اختلال چندشخصیتی
	ج. اصلاحگر (۱)	وظیفه‌شناس، منضبط، اخلاق‌مدار،خردمند	متعصب مذهبی، زودباور، ملا لغتی، اهل قضاوت	انعطاف‌ناپذیر، حق‌به‌جانب، دخالتگر، خودآزار، سرخورده و خودکشی

شکل ۲ : مراکز سه‌گانهٔ نه تیپ آنیاگرام(منبع: کتاب انیاگرام، شخصیت‌شناسی در کار و زندگی)

۲-۲. گذری بر احوال، آثار و افتخارات حامد مکملی

حامد مکمّلی، کارگردان، نمایشنامه‌نویس و بازیگر متولد ۱۳۶۰ و دارای مدرک کارشناسی ارشد ادبیات نمایشی و نیز ارشد عمران است که از او تاکنون سه نمایشنامهٔ «*خاکِ شیرین*»، «*آن‌سوی رویا*» و «*استاد نوروزِ پینه‌دوز*»، منتشر شده است. مکّملی، جوایز متعددی را در حوزهٔ نمایشنامه‌نویسی و بازیگری تئاتر کسب کرده که جایزهٔ ویژهٔ هیأت داوران در سی و نهمین جشنوارهٔ تئاتر فجر برای *کمین ژاله*، تندیس بهترین نمایش‌نامه از اوّلین جشنوارهٔ سراسری تئاتر شهرزاد برای نگارش *خاک شیرین*، نفر سوم بازیگری در پانزدهمین جشنوارهٔ سراسری تئاتر مقاومت برای بازی در *خاک شیرین* و نفر سوم بازیگری در بیست و چهارمین جشنوارهٔ سراسری تئاتر سورهٔ ماه از آن شمار است.

۲-۳. سه‌گانهٔ نمایشی «خاک شیرین»

کتاب «*خاکِ شیرین*» مشتمل بر سه نمایشنامهٔ «*این عکس که می‌ماند*، *کمین ژاله*، و *خاک شیرین*» شاخص‌ترین اثر مکمّلی است که هم در حوزهٔ نگارش نمایشنامه و هم در حوزهٔ صحنه و اجرا، موفق به کسب جوایز متعدد شده است. این اثر، به وسیلهٔ انتشارات سورهٔ مهر در ۱۵۴ صفحه منتشر شده و مکملّی، آن را به پیشگاه پاسداران این مرز و بوم تقدیم کرده است.

۲-۳-۱. این عکس که می‌ماند

بهزاد، دانشجویی متموّل در فرانسه است که پس از دیدن عکس‌های جنگ، داوطلب جبهه می‌شود. او آخرین بازماندهٔ یک عملیات سرّی است که پس از سال‌ها اسارت، آزاد شده امّا به دلیل اختلال حواس، در آسایشگاه بستری است. شخصی به نام کمالی به کمک نگار ـ همسر بهزاد ـ با بازسازی خاطرات گذشته سعی می‌کند فضایی فراهم کند تا بهزاد بتواند اتفاقات شب عملیات را به خاطر بیاورد. بهزادکه شیفتهٔ عکاسی بوده، پیش از اسارت برای آنکه عکس‌هایش به دست دشمن نیفتد مجبور می‌شود آن‌ها را بسوزاند.کمالی، دوربین را پیدا می‌کند و می‌کوشد عکس‌های درون آن را احیاکند امّا تنها یک عکس را خارج می‌کند: عکس دسته‌جمعی رزمندگان که بهزاد چند ساعت قبل از عملیات گرفته بود و «این عکسی بود که می‌ماند.»

۲-۳-۲. بررسی و تحلیل شخصیت‌ها بر مبنای الگوی انیاگرام

در این نمایش‌نامه، شش شخصیت: بهزاد، نگار، حاج‌کاظم،کمالی، پرستار و ابوغبیش حضور دارند:

الف: بهزاد: با توجه به نظریهٔ انیاگرام، بهزاد در تیپ سه(عملگرا) قرارمی‌گیرد. از ویژگی‌های این تیپ، علاقهٔ افراطی به کار است. بهزاد به عکاسی و دوربین عشقی عجیب دارد که مکرراً در داستان به آن اشاره شده: «**حاجی شما که می‌دونی من اگه یه دقیقه دوربین پیشم نباشه می‌میرم...اون وقتایی که دوربین دستم نیست جزو عمرم حساب نمی‌شه.**»(مکملی، ۵:۱۳۹۶) عشق او به دوربین تا حدی است که دوری از آن حتی بر سلامت او تأثیر دارد: «**بهزاد بدون دوربین حالش بدتر میشه.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۵) عملگراها اصول ارزشی خود را به عنوان انسان، در گرو عمل و تولیدشان می‌دانند. بهزاد نیز چنین روحیه‌ای دارد. «**من واسه عکس‌گرفتن به دنیا اومدم.**»(همان:۱۰) شخصیت‌های تیپ سه، پیوسته به کارآمدی فکرمی‌کنند و حتی مشاغل پرتنش هم که در میان مردم، چندان طرفداری ندارد برایشان آسان است. بهزاد در شب عملیات، هنگام حملهٔ هوایی هم دست از عکاسی برنمی دارد. «کسی او را گرفته روی زمین می‌خواباند. «**بخواب بابا مگه دیوونه شدی؟ می‌خوای بمیری؟ بگو من خودم بکشمت. چرا بقیه رو به کشتن می‌دی؟**»(همان: ۷) برای تیپ عملگرا، احساس بی‌کفایتی بسیار ناخوشایند است. بهزاد از اینکه چنین نسبتی به او داده شود گریزان است.«**می‌خواید بگن بهزاد پیزوری بود که حاجی نبردش؟ می‌خواید دخترتون برگرده بگه لیاقت نداشتی که بابام نبردت؟**» (همان:۱۹)

عمل‌گراها در روابط خصوصی نیز نمودی کامل و بی‌نقص از یک همسر یا نامزد نمونه‌اند. با وجود این، تنها ظاهر برایشان اهمیت دارد. نگار نیز بارها به شیرینی‌های دوران نامزدیش اشاره‌می‌کند: «**چندتا عکس از من گرفتی تو دوران دانشجوییمون تو فرانسه؟ می‌گفتی تو صورتت قشنگه...بهترین سوژهٔ عکسی هستی که دارم. از وقتی رفتی جنگ دیگه اینو بهم نگفتی.**»(همان:۶) با وجود این، بهزاد با همهٔ عشقی که به نگار دارد بی‌درنگ رفتن به جبهه را انتخاب‌می‌کند و

برای رفتن به خط مقدم التماس‌می‌کند. «**حاجی اگه نذارید برم ازتون نمی‌گذرم. حلالتون نمی‌کنم. می‌شم حق‌الناس و سر پل صراط ولتون نمی‌کنم.**» (مکملی،۱۳۹۶: ۲۰)

بال شخصیت بهزاد، آرامشی و رمانتیک است. تیپ چهار، شیفتهٔ عواطف شدید است و مدام خبرهای داغ از رویدادها، مرگ، زندگی و اتفاقات را دنبال‌می‌کند. او در فرانسه، عکس‌های مربوط به جنگ را می‌بیند و تحت‌تأثیر قرارمی‌گیرد. «**راستش اونجا که بودم یه عکس دیدم از جبهه‌های اینجا، پیش خودم گفتم دانشگاه من اینجاست. موندنم دیگه بی‌معنی بود وقتی این همه تصویر و عکس بی‌عکاس اینجا افتاده بود.**»(همان:۱۰) تیپ چهار، وقتی به شغل مطلوب خود برسد از جان و دل کار می‌کند همچنانکه بهزاد نیز در جبهه از جانش برای شغلش که عکاسی بود مایه می‌گذارد.

ب: نگار: همسر بهزاد و دختر حاج‌کاظم و تیپ شخصیتی‌اش یاریگر است. چه زمانی که بیست سال از بهزاد مراقبت کرده: «**خب اینجوری که بدتره. بذارید حالا که قراره تنها باشه کمکش کنیم؛ شاید بشه یه کاری کرد.**»(همان:۱۱) و چه زمانی که در فرانسه می‌فهمد پدرش در جنگ زخمی شده است. بنابراین تحصیل را رها می‌کند تا در نبود مادر از پدر مراقبت کند. «**ارادت و علاقهٔ نگار خانم به شما باورکردنی نبود. پدر و دختری نبود. ارادت یه شاگرد بود به استادش. علاقهٔ یه مرید بود به مرادش.**»(همان: ۹)

ارتباط عاطفی، مرکز زندگی چهار را تشکیل‌می‌دهد. وقتی احساساتش برانگیخته می‌شود چیزهای دیگر رنگ‌می‌بازد. بنای زندگی نگار نیز بر احساسات است. او با وجود بیست سال بی‌خبری و اینکه کمالی خواستگار پیشین او سعی در تخریب چهرهٔ بهزاد می‌کند، همچنان منتظر همسرش می‌ماند. «**می‌دونی بیست سال بی‌خبری و تنهایی واسه یه زن بیوه یعنی چی؟**»(همان:۲۴) از ویژگی‌های تیپ رمانتیک، اعتماد به نفس پایین است که گاهی در نگار هم دیده می‌شود. او احساس می‌کند چون دیگر مانند بیست سال گذشته زیبا نیست و بهزاد او را دوست ندارد. «**شایدم دیگه سوژهٔ عکستو دوست نداری. پیر شدم. پیر شدم و مثل اون وقتا بهترین تصویر نیستم برای عکاسی.**»(همان:۶)

بال شخصیّتی او، آرامشی و چهار (رمانتیک) است. ارتباط عاطفی، مرکز زندگی این تیپ را تشکیل می‌دهد. عشق به بهزاد و پدرش اساس زندگی نگار است و عمر خود را وقف آن می‌کند. توجه این تیپ، معطوف به گذشته یا آینده است. مثلاً انگشتر مادرش که فوت کرده، احساسات او را بر می انگیزد. «**این انگشتر هنوزم بوی مادرمو می‌ده. احساس می‌کنم حالا دیگه کنارمه.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۱۷)

ج: حاج کاظم اتابکی: فرماندهٔ شاخص دفاع مقدّس که در تیپ یک (کمالگرا) قرار می‌گیرد و سخت، مقیّد به اصول اخلاقی است. به هدفش عمیقاً ایمان دارد و از جان برای عقیده‌اش می‌جنگد. عقاید گروه یک اصلاً قابل مذاکره نیست. آن‌ها اصول عقاید درست را یافته‌اند و در سنگر یک آرمان بی‌نقص، پناه‌گرفته‌اند. به سبب همین اعتقاد به درست بودن عقاید است که حاجی با دست زخمی همچنان فرماندهی را بر عهده دارد و حاضر به استراحت نیست. «**ا ا ا ...دکتر بیا اینجا حاجی زخمی شد... آروم باش بهزاد. چه خبره؟ این کارا چیه؟**»(همان:۱۰)

درستکاری و فضیلت‌محوری از ویژگی‌های این گروه است که باعث می‌شود قدّیس‌گونه به نظر برسند. «بسیاری از این قدّیس‌ها واقعی هستند و لازم نیست دربارهٔ خوبی و درستی‌شان ظاهرسازی شود. پروژه‌هایشان ماندگار است و مردم دوستشان دارند.»(پالمر، ۵۵:۱۳۹۹) حاج‌کاظم نیز محبوب‌القلوب رزمنده‌هاست. بهزاد به نگار می‌گوید: «**نگار! باورکن این بابای تو مهره مار داره.**» (مکمّلی، ۵:۱۳۹۶)

تیپ شخصیتی حاج‌کاظم، آرامشی است و به دلیل آنکه رهبر و فرماندهٔ لشکر است با بال هشت(ریاست‌مآب)تقویت شده‌است. او محبوب رزمندگان است و در عین رأفت، قاطع است.«**کاری که گفتم را می‌کنی.**»(همان:۵) توانمندی در رهبری، هدایت گروه برای شکست دشمن و کنترل احساسات، از ویژگی‌های بال شخصیتی اوست که در خلال نمایش نیز مشهود است.

د:کمالی: مأمور پروندهٔ بهزاد و خواستگار سابق نگار است که در تیپ ریاست‌مآب قرارمی‌گیرد. تیپ هشت، کینه‌ای و مجادله‌گر است. چون نتوانسته نگار را به دست‌آورد مدام در پی تخریب بهزاد است و مکرراً بهزاد را با ارعاب، مخاطب قرار می-دهد:

«**فریاد می‌کشد: چکار کرده؟ باید بگه! ما به اطلاعات اون نیازداریم. چارهٔ دیگه‌ای هم نداریم.**»(مکمّلی،۱۳۹۶: ۵) هشت، زمان خود را تنظیم می‌کند و هر کجا می‌رود اختیار میدان را به‌دست‌می‌گیرد. «**من به خودم و خودت ۷۲ ساعت وقت دادم که قال این قضیه را بکنیم. فهمیدی؟ تو این فرصت، تکلیف این پرونده را روشن می‌کنیم و می‌بندیمش و خلاص.**»(همان:۵)

این تیپ، دچار پارادوکس است. در عین اینکه خشن و پرخاشگر است، می‌تواند مهربان هم باشد امّا در هر صورت می‌بایست کارش را به پایان برساند.کمالی نیز که شیفتهٔ نگار بوده برای فراموش‌کردن معشوق به جبهه پناه‌می‌برد. «**ازدواج ما داغونش کرد. میگن تو جبهه و همه عملیاتا بوده و همه کارکرده که شهید بشه.**»(همان:۲۰) با وجود این، شدیداً می‌کوشد تا پاسخ سؤال خود را از بهزاد بگیرد و سرانجام نیز موفق می‌شود. «**من دست‌بردار نیستم. باید به من بگی که اون شب چه اتفاقی افتاد؟ کیا تو اون عملیات بودن؟چی کارکردید و از کدوم طرف رفتید؟**»(همان:۸)

بال شخصیتی غالب او، کمال‌گرا و تنشی است. این تیپ، گاه شخصیت ناراحتی دارد که ناشی از رؤیاهای محقق نشده است و حسادت جنسی او در قالب خشم و حس مالکیت متبلورمی‌شود. «**من از اون لحظه‌ای که خودمو شناختم تورم شناختم. تو مال من بودی نگار؛ نه مال این وطن‌فروش جاسوس.**»(همان:۹) وقتی یک‌ها عزم کاری می‌کنند نمی‌توان متوقفشان کرد زیرا حواسشان هرگز پرت‌نمی‌شود.کمالی نیز بسیار پیگیر است. «**بهزاد جلالی من دست‌بردار نیستم. باید به من بگی که اون شب چه اتفاقی افتاد؟کیا تو اون عملیات بودن؟چیکارکردید و از کدوم طرف رفتید؟**»(همان: ۸)

ه: حمید ابوغبیش: افسری تنومند که در اسارت، بازجوی بهزاد است. او اصالتاً ایرانی است «**که فامیلای زیادی تو عراق داره و قبل از جنگ، بین دو کشور رفت‌وآمد می‌کرده و به خاطر خوش‌خدمتی استخدام ارتش عراق می‌شه.**»(مکمّلی،۱۳۹۶: ۲۶) در تیپ ریاست‌مآب، جای‌می‌گیرد. ترکیب پرتحرک فیزیکی و تمایل به استیلا و برتری، از تیپ مذکور، افرادی ساخته که در عشق، مسایل شهوانی و کسب‌وکار مصدر امر هستند. «**شما که از این زن‌ها زیاد دارید. زن‌های سفید و چشم‌آبی با موهای زرد. من خودمم یکیشو داشتم. یعنی عاشقش شده بودم، ولی بهم ندادنش... حرومزاده-ها.**»(همان: ۴)

بال شخصیتی ابوغبیش، تنشی و کمالگرا است. او نیز مانند کمالی، حسادت جنسی دارد و به زیبایی عکس همسر بهزاد حسادت‌می‌کند. «**البته منم اگه جای تو بودم و یه زنی به این زیبایی داشتم عکاس می‌شدم.**»(همان:۴) خشم از دیگر ویژگی‌های این تیپ است که به شکل بسیار شدیدی در شخصیت ابوغبیش نمود یافته است.

و: پرستار: در آسایشگاه، پرستار بهزاد است و در زمرهٔ تیپ یاریگر قرار می‌گیرد. از ویژگی‌های این تیپ، ارتباط عاطفی همدلانه است. او تمام سعی خود را می‌کند تا تسلّای خاطر بهزاد باشد. «**خدا که هیچ‌وقت بنده‌هاشو فراموش نمی‌کنه. چون تو مریض شدی من اومدم تا وقتی خوب میشی کنارت بمونم.**»(همان:۱۰)

بال شخصیتی او نُه(صلح‌طلب) و آرامشی است. اگرچه پرستاری شغل او است اما صرفاً انجام وظیفه نمی‌کند و با بیمار، همدلی‌می‌کند. تیپ نُه، به خوبی قادر است تفاوت بین مقبولیت واقعی و پذیرش ناشی از انجام وظیفه را تشخیص دهد. همین نگرش، باعث شده بتواند با بهزاد ارتباطی صمیمانه برقرارکند. از ویژگی‌های این تیپ، پرهیز از جدل و دعوت به آرامش است. «**آروم بگیر بهزاد. جنگ تموم شده**» (همان: ۹)

۲-۳-۳. سطح سلامت روان شخصیت‌ها

بهزاد به عنوان اصلی‌ترین شخصیت نمایش، در سطح سالم تیپ شخصیتی خود است. یعنی پر انرژی، جذاب و دارای اعتماد به نفس است. انگیزهٔ او برای رشد فردی، بسیار قوی است. در تخصص خود، شاخص و برجسته است. حاج‌کاظم وقتی دوربین او را می‌گیرد، می‌گوید: «**چون خوب عکس می‌گیری، زیادیم خوب عکس می‌گیری.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۲۰) امّا در علاقه به عکاسی، افراطی عمل‌می‌کند.

نگار در سطح سالم تیپ یاریگر قراردارد. با وجود فراق طولانی، همچنان وفادار و مهربان و غمخوار است و علی‌رغم مزاحمت‌های کمالی در نبود بهزاد، هرگز از حمایت همسرش دست نمی‌کشد و به او اطمینان می‌دهد، همیشه همراهش خواهد بود. «**بهزاد نترس. من نگار توأم. همونجوری که از اول بودم و تو این بیست‌سال موندم. از هیچی نترس.**»(همان:۲۰)

حاج‌کاظم، فرماندهٔ دفاع مقدّس، در بالاترین سطح سلامت تیپ یک قرار دارد. وظیفه‌شناس، منضبط، اخلاق‌مدار، خردمند و طرفدار عدالت است. به‌همین‌خاطر، نزد رزمندگان، بسیار محبوب است. حتی کمالی نیز که از حاجی دلخور است، ارزش بسیاری برایش قائل است. «**همین حاج‌کاظمی که از بچگی تو محل، دور و برش بودم و به اسمش قسم می‌خوردم. همان‌که غلام حلقه‌به‌گوشش بودم و بی‌رخصتش آب نمی‌خوردم.**»(همان:۱۰)

سطح سلامت کمالی، حدّ وسط است. زیاده‌خواه است و ارادهٔ خود را بر همه‌چیز تحمیل‌می‌کند. پرخاشگر و ستیزه‌جو است و می‌خواهد همهٔ امور را در دست بگیرد. به بهزاد، تهمت جاسوسی می‌زند امّا به اندازهٔ ابوغبیش ـ که تیپ شخصیتی‌شان یکی است ـ بی‌رحم و خشن نیست.

افسر ابوغبیش، در سطح ناسالم تیپ هشت قرار دارد. شکنجه‌گر و بی‌رحم و بددهن و خودبین است. با آنکه ایرانی است بازجوی هموطنانش است و آنان را تحقیر و شکنجه می‌کند: «**نخوای با من راه بیایی، اینقدر می‌زنمت که خمپاره و موج و هر کوفت و زهرمار دیگه‌ای که تو سرته بریزه بیرون.**»(همان:۶)

پرستار، در سطح سالم تیپ یاری‌رسان قرار دارد. او باوجدان و مهربان است و برای کاهش رنج بیماران، با تمام وجود تلاش‌می‌کند. به آنها امید و دلگرمی می‌دهد و در مقابل رفتارهای تند کمالی، از بهزاد حمایت‌می‌کند. «**شما تو این مدتی که بهزاد آزاد شده به اندازهٔ کافی تلاش‌کردید. اذیتش‌کردید. یادش‌نمی‌یاد ولش‌کنید. دست از سرش بردارید.**»(مکمّلی، ۱۳۹۶:۳)

جدول شمارهٔ ۲: تیپ‌شناسی شخصیت نمایشنامهٔ «این عکسی که می‌ماند»(منبع: یافته‌های تحقیق)

شخصیت	نوع شخصیت		تیپ شخصیتی	سه‌گانهٔ شخصیتی	سطح سلامت روان	بال غالب	نوع بال
	اصلی	مکمل					
بهزاد	✓		عملگرا	احساس‌گرا	سالم	رمانتیک	آرامشی
نگار	✓		یاریگر	احساس‌گرا	سالم	رمانتیک	آرامشی
حاج‌کاظم اتابکی		✓	کمال‌گرا	غریزه‌گرا	سالم	ریاست‌مآب	آرامشی
کمالی	✓		ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	حد وسط	کمال‌گرا	تنشی
حمید ابوغبیش		✓	ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	ناسالم	کمال‌گرا	تنشی
پرستار		✓	یاریگر	احساس‌گرا	سالم	صلح‌طلب	آرامشی

۲-٤.کمین ژاله

این نمایش دربارهٔ چهار سرباز است که در شب عملیات، خطّ مقدم را ترک‌می‌کنند تا جان خود را نجات دهند امّا در مسیر، به سنگری مخفی می‌رسند که سرگروهبانی مأمور حفاظت از پلی با اسم رمز «ژاله» است. سرگروهبان خسته، آن‌ها را مجبورمی‌کند بمانند و هر دو ساعت، یک نفر دیده‌بان پل باشد. یکی از آنها حین پست خوابش‌می‌برد و نیروهای دشمن به پل نزدیک‌می‌شوند. سرگروهبان، به علت قطعی بی‌سیم نمی‌تواند به نیروهای پشتیبان اطلاع دهد. بنابراین به کمک سه نفرشان می‌کوشد دشمن را سرگرم‌کند، امّا چهارمین سرباز، حین فرار متوجه‌می‌شود ارتباط بی‌سیم برقرارشده؛ بنابراین شرایط را به نیروهای کمکی گزارش می‌کند. در همین لحظه نمایش با انفجاری به‌پایان‌می‌رسد.

هیچ‌کدام از شخصیت‌ها به قصد دفاع از وطن به جبهه نیامده‌اند؛ احمد، ۳۳ ساله اهل گیلان، سال‌ها است صاحب فرزند نشده «**با خودم گفتم اگه قراره نسلی از من باقی نماند پس خودم دیگه برای چی بمانم آخه؟ آمدم جبهه.**»(مکمّلی، ۱۳۹۶: ۲۶) همسر او اکنون باردار شده و احمد می‌خواهد به خانه برگردد تا برای کودک اسم انتخاب‌کند؛ احسان، ۲۸ ساله،

مازندرانی و قهرمان کشتی کشوری است که حریفش سهراب به شهادت رسیده و برای کسب وجاهت مردمی به جبهه آمده است. «**کشتی‌گیری که یک ماه، سابقهٔ جنگ تو پرونده‌ش نباشه کشتی‌گیر نیست.**»(همان:۲۷)؛ بهنام، ۲۵ سالهٔ قزوینی، به عشق نسرین، دختر همسایه آمده است تا دوران خدمت را بگذراند چون پدر نسرین گفته «**من دخترمه به کسی که از صبح تا شب کوچه‌ها ره متر مکند نمدم. آدمی که به خاطر ترس از جنگ، سربازی نمرد.**»(همان:۵۳)؛ سینا، ۲۰ساله و تهرانی و جوان‌ترین فرد جمع آمده سربازیش را تمام کند تا بتواند برای ادامه تحصیل به خارج از کشور برود. «**من نمی‌خوام اینجا وسط این جنگ لعنتی بمیرم. بابا من می‌خوام برم اون‌ور درس بخونم. اونجوری شاید یه تحفه‌ای بشم.**»(همان:۵۵) سرگروهبان خوشبخت خراسانی که به خاطر استفادهٔ شخصی از اموال دولتی، خلع‌درجه و تبعید شده است. «**خودشان که مخورن و مبرن هیچ‌کار نمره. اووقت مو یک بار زن و بچه‌مه با ماشین دولت بردم به گردش، آسمون به زمین آمده. قرآن خدا غلط رفته. بیت‌المال به یغما رفته.**»(همان:۱۳۹۶)

به غیر از سینا که درگیری را بی‌فایده می‌داند، بقیه به دلایل خاص خود تصمیم به ماندن و حفاظت از پل می‌گیرند: احمد به خاطر آنکه اسم کودکان تازه متولدشده را پدر و مادر خودشان انتخاب‌کنند؛ احسان که غیرت کشتی‌گیری‌اش فرار از مقابل دشمن را معادل پنجاه‌بار فتیله‌پیچ شدن می‌داند؛ و بهنام از حقارت اینکه نسرین خبردار شود او از عملیات گریخته‌است.

۲-٤-۱. بررسی و تحلیل شخصیت‌ها بر مبنای الگوی انیاگرام

الف: احمد: تیپ شخصیتی او، دو (یاریگر) است. از سه نفر دیگر، بزرگ‌تر و مراقب همه‌چیز است. «**پاشو ببین اینجا چه خبره برار... چیز مشکوکی نباشه یه وقت؟**»(مکمّلی، ۱۳۹۶: ۲۸) تیپ دو، دست راست مدیر یا منشی محرم اسرار است. به محض اینکه این چهار نفر وارد سنگر می‌شوند و سرگروهبان آن‌ها را می‌بینند، احمد با او ارتباط برقرار می‌کند. در غیاب سرگروهبان، پُست‌ها را تقسیم می‌کند و با او همدلی می‌کند: «**آره! نباید با شما چنین می‌کردند.**»(همان: ۲۸)

بال او آرامشی و عملگرا است. از ویژگی‌های عملگرا، آن است که ارزش‌های خود را به ارزش‌های مادّی گره می‌زند. احمد هم چون صاحب فرزند نشده، خود را شایستهٔ زندگی نمی‌داند و به جبهه آمده تا شهید شود. پست مورد علاقهٔ سه، رهبری است. احمد هم به محض ورود به سنگر، ادارهٔ امور را در دست می‌گیرد و اختلافات بین دوستانش را مدیریت می‌کند. «**عیبی نداره بچه‌ها. از قصد نکرده که. بابا د بگیر بتمرگ دیگه سینا.**»(همان:۳۰)

ب: احسان: در تیپ هشت (ریاست‌مآب) جای‌می‌گیرد. ورزشکار است و چندین مقام کشوری کسب کرده که به او اعتماد به‌نفس بیشتری می‌دهد. هشت، رُک و پرمدعا است. احسان می‌خواهد با سرگروهبان، کشتی بگیرد و برای او رجز می‌خواند. «**نترس داداش! من یه دستی با تو کشتی می‌گیرم.**»**(همان:۵۸)** او برای دیگران حد و حدود تعیین می‌کند.«**احترام خودته دست خودت نگه‌دار داداش. من سر این چیزا با کسی شوخی ندارما.**»(همان:۵۳) هشت، دچار توهم شکست-ناپذیری است. قدرت بدنی احسان نیز به او حس برتری می‌دهد و احساس‌می‌کند از عهدهٔ هر موقعیت خطرناکی برمی‌آید. «**اصلا نترسید داداش اگه اسلحه نداشته باشه خودم اینجا نفسش ره می‌گیرم.**»(همان: ۲۹)

بال شخصیّت احسان، آرامشی است و سرانجام ایثار و شهادت را برمی‌گزیند. تیپ غالبش یک (کمال‌گرا) است. این تیپ از انتقاد آسیب‌می‌بیند و دربند نظر دیگران است. احسان نیز دقیقاً به خاطر قضاوت‌های اطرافیان به جبهه آمده تا نگویند کشتی‌گیر قهرمان کشوری از جنگ می‌ترسد.

ج: بهنام: در تیپ هشت جای‌می‌گیرد. هشت، می‌پندارد که برای گرفتن حق، همیشه باید جنگید. بهنام هم سریع خشمگین می‌شود و کارش به دعوا و درگیری می‌کشد. «**جان خودم نفسته نگیرم پسر پدرم نیستم.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۲۸) شخصیت او درسطح بالایی از خشونت قرار دارد و بارها در سخنانش تهدید به قتل می‌کند. «**تو یکیه من خودم مکشم.**»(همان: ۳۵) در روابط عاشقانه، هشت، دلدارش را به طرز وسیع و چشمگیری حمایت می‌کند. بهنام که عاشق دختری بوده، پیوسته او را تعقیب می‌کرده تا خطری تهدیدش نکند. «**همیشه هرجا رفته‌اس، مثل سایه باهاش بودم که یه وقت خدای نخواسته بلایی سرش نیاد. چند دفعه تو محل به خاطرش دعوام شده‌اس.**»(همان:۵۳)

بال او آرامشی است. پدر نرگس، سرراهش مانع جبهه و سربازی را گذاشته بنابراین او از خود، ویژگی‌های تیپ نُه (صلح‌طلب) را نشان‌می‌دهد. برای نُه، دلدارش نقطهٔ کانونی زندگی است. نرگس هم همهٔ دغدغهٔ بهنام است. پیوسته در تخیل خود، او را می‌بیند. حتی به خاطر او حاضر می‌شود بجنگد و کشته شود. «**نفهمیدم چی شد. پلکامه که گذاشتم رو هم، نرگس اومد جلوی چشمم.**»(همان:۱۰۱)

د: سینا: در تیپ هفت (خوشگذران) جای می‌گیرد. تصویر او در نمایش، یک فرد ترسو است. «**سینا به شدت ترسیده و همچنان که اسلحهٔ خود را بغل‌گرفته به کنجی خزیده است.**» (همان:۲۷) همین ترس باعث شده سایرین او را سرزنش کنند و به او بخندند: «**احمد جان زیاد بهش گیر نده. این الان باید یه جایی ره پیداکند خودشه بشورد.**»(همان:۲۷) هفت، معمولاً از اوضاع نامطلوب، گریزان است و به این منظور، به روش‌های مختلفی متوسل می‌شود. سینا هم از عملیات فرار می‌کند و حاضر نمی‌شود با سرگروهبان برای درگیری با عراقی‌ها برود. «**کار ما نیست قربان!**»(همان:۴۰)

بال شخصیت سینا، تنشی است. او برنامه‌های زیادی دارد. می‌خواهد به خارج از کشور برود. جوان بودنش هم این خصوصیتش را تقویت می‌کند. «ذهن هفت، تشنهٔ تجربه است. چشم به آینده دارد.»(پالمر،۱۳۹۹:۲۲۰) امّا به معضل سربازی برخورده‌است. بنابراین به تیپ شش، (کارآگاه) متمایل‌می‌شود. این تیپ، بدبین است. سینا هم دربارهٔ سربازان عراقی فکر می‌کند: «**من مطمئنم که برمی‌گردن و می‌یان سراغمون**»(مکملی،۱۳۹۶: ۵۲) ترس و تردید نیز مختصّ این شخصیت است: «**سینا همچنان گنگ و سرگردان، آن‌ها را می‌بیندکه دور می‌شوند.**» (همان:۱۰۴)

ه: سرگروهبان: در تیپ هشت (ریاست‌مآب) قرار می‌گیرد. از ویژگی‌های این تیپ، آن است که جز خود، نظر هیچ‌کس را قبول ندارد. سرگروهبان نیز نمی‌خواهد بپذیرد بی‌سیم خراب است و اجازه‌نمی‌دهد سینا آن را تعمیرکند. به همین دلیل هم وقتی پل مورد هجوم قرارمی‌گیرد، نمی‌تواند به پشتیبانی اطلاع دهد و نیروی کمکی درخواست کند. «**مگه بچه‌بازیه که سینا درستش کنه؟ او بی‌سیم خراب نیه. تو بلد نیستی باهاش کار کنی.**»(همان:۵۶) حتی نمی‌پذیرد مازندران به پایتخت کشتی ایران شهره است. «**ازکی تا حالا پایتخت کشتی جهان از خراسان منتقل رفته د مازندران؟**»(همان: ۳۴)

«یکی ازرفتارهای تسلط‌طلبانهٔ هشت، تلاش برای کسب اطمینان از تسلط نداشتن دیگران بر او است»(پارسا و مرادی، ۱۳۹۲: ۱۴): «**خفه رو مرتکه قناص! شما چند تا بچه قرطی مخواید منو گول بزنین؟مو هم بیست ساله درم د این ارتش خدمت منم.**»(همان: ۳۵) هشت، رک و پرمدعاست، ولی همانی است که نشان می‌دهد. سرگروهبان با بقیه چنین رفتاری دارد. «**من به عنوان مافوقتان دستور مدم که باید د اینجه پست بدین.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۴۰)خشم از ویژگی‌های بارز تیپ هشت است. «**اگه یک کدوم از شما حرف ایره قطع بکنه بلایی ور سرش میارم که حرف‌زدن از یادش بره.**»(همان:۳۶)

از ویژگی‌های تیپ هشت، پارادوکس است. او نقابی خشن به صورت گذاشته ولی قلبی رئوف دارد. با وجود خشونتی که از او می‌بینیم، وقتی می‌بینند دشمن در حال عبور از پل است، لحظه‌ای تردید نمی‌کند. «**مو نمتنم د اینجه بشینم نگاه کنم که اینا از ای پل رد مرن خانه‌های مردمه بر سرشان خراب منن و زن و بچه‌هاشانه از بین مبرن.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۲۶)

بال سرگروهبان، کمال‌گرا و آرامشی است. باآنکه به خاطر سوءاستفاده از اموال دولتی، تبعید شده؛ تا پای جان از پل ژاله محافظت‌می‌کند. خشم کمال‌گراها موجّه است. سرگروهبان هم بارها به ویژه وقتی بهنام در انجام وظیفهٔ خود کوتاهی کرده خشمگین می‌شود: «**پس این مرتکهٔ الدنگ د اینجا چکار می‌کرده؟**»(همان:۹۳) یک‌ها، در کار، دقیق هستند و وقتی عزم کاری می‌کنند نمی‌توان متوقفشان کرد. سرگروهبان، به تنهایی در یک سنگر مخفی دیده‌بان است. استراحت ندارد و پیوسته مراقب پل است تا اتفاق بدی نیفتد. ویژگی دیگر این بال، اخلاق و وجدان است: «**یعنی اون بدبختایی که به خاطر حماقت ما می‌میرن آدم نیستن؟ هم مردمی که د شهر به خیال اینکه ما هستیم گرفتن خوابیدن.**»(همان:۱۰۰)

۲-٤-۲. سطح سلامت روان شخصیت‌ها

سرگروهبان، احسان و بهنام هر سه در تیپ ریاست‌مآب قرار می‌گیرند. هر سه، لحن تندی دارند. اهل جدل و درگیری لفظی و گاه فیزیکی و تا حدّی خشن هستند. هر سه در سطح وسط سلامت قرار دارند، امّا شخصیت بهنام، قدری خشن‌تر است. با وجود این،

در حدی نیست که بتوان او را در سطح ناسالم قرار داد. گاهی تهدید به قتل می‌کند یا به دوستانش می‌گوید: «**گروهبان را اینه بکشیم اینجوری نمتاند ما ره لو بدد.**»(همان:۴۶) امّا در این حرف خود، جدّی نیست.

احمد، در سطح سالم تیپ یاری‌رسان قرار دارد. می‌کوشد ادارهٔ امور را به‌دست‌گیرد و بین دیگران، اتحاد و یکدلی ایجادکند. سینا نیز در حد وسط سلامت تیپ ۷ قرار دارد. او بسیار جوان است و رویاهای بسیاری دارد. می‌خواهد به خارج از کشور برود و درس بخواند. «**در جوانی می‌خواهد همه چیز را تجربه کند.**»(پالمر،۱۳۹۹: ۲۳۶)

جدول شمارهٔ ۳: تیپ‌شناسی شخصیت نمایشنامهٔ «کمین ژاله» منبع: یافته‌های تحقیق)

شخصیت	نوع شخصیت		تیپ شخصیت	سه گانهٔ شخصیتی	سطح سلامت روان	بال غالب	نوع بال
	اصلی	مکمل					
احمد	✓		یاریگر	احساس‌گرا	سالم	عملگرا	آرامشی
احسان	✓		ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	حد وسط	کمال‌گرا	آرامشی
بهنام	✓		ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	حد وسط	صلح‌طلب	آرامشی
سینا	✓		خوش‌گذران	ذهن‌گرا	حد وسط	کارآگاه	تنشی
سرگروهبان		✓	ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	حد وسط	کمال‌گرا	آرامشی

۲-۵. نمایشنامهٔ خاک شیرین

شیرین، معلم و دختر جوان کردی است که در روزهای آغازین جنگ، پدرش شهید و برادرش مفقودالاثر می‌شود. سبحان نوری که همکار و خواهان او و شمالی است؛ وقتی از شروع جنگ، خبردار می‌شود به جست‌وجوی شیرین می‌آید، امّا شیرین حاضر نیست خانه را ترک کند. پسر عمویش هژار نیز که عاشق شیرین است و به مقاومت، اعتقادی ندارد سعی دارد او را متقاعد کند از شهر بروند، امّا شیرین نمی‌پذیرد. شیرین به اصرار نوری می‌پذیرد به جای امنی بروند. در میان راه، متوجه می‌شوند نیروهای عراقی سر راه رزمندگان کمین کرده‌اند. شیرین اصرارمی‌کند نیروهای خودی را مطلع‌کنند. نوری به تنهایی می‌رود تا خبر را برساند، امّا در درگیری با عراقی‌ها کشته می‌شود و نمایش، با صحنه‌ای که شیرین با تابوت نوری گفت‌وگو می‌کند خاتمه می‌یابد.

۲-۵-۱. بررسی و تحلیل شخصیت‌ها بر مبنای الگوی انیاگرام

الف: شیرین: تیپ شخصیتی کمال‌گرا دارد و در گروه یک، جای می‌گیرد. از ویژگی یک‌ها، سرسختی و سماجت آنهاست. وقتی عزم کاری می‌کنند، نمی‌توان متوقفشان کرد. شیرین هم، اصرار دارد در شهر بماند و هر چه پسرعمویش پافشاری می‌کند که باید به محل امنی بروند نمی‌پذیرد. «**من که گفتم از اینجا جم نمخورم.**»(مکملی، ۱۳۹۶: ۷۱) این سرسختی، گاه به لجاجت می‌رسد: «**بری چه لج مکنی دختر؟ امروز و فرداست که عراقیا بریزن تو شهر**»(همان:۷۰) او حتی با نوری هم حاضر نمی‌شود شهر را ترک کند. «**تکلیف ما روشنه. من اینجا می‌مانم. شمام از راهی که آمدی برمی‌گردی.**»(همان:۷۴) یک‌ها می‌دانند چه می‌خواهند و همان را انجام می‌دهند. تصمیماتشان نیز بیشتر بر خواسته‌ها و آرزوها مبتنی است تا بایدها و نبایدها. «**یا حرف منه باور داری یا نه. اگه داری که هیچ اگرم نداری بری من هیچ مهم نیس.**»(همان:۸۰) در این تیپ، خشمی است که به دلیل آرمان‌های اجتماعی و علّت‌های درست، نمود می‌یابد. شیرین نسبت به پسر عمویش هژار چنین خشمی دارد. بارها به او نهیب می‌زند و سرزنشش می‌کند. «**ناموس تو، خاکته؛ شهرته.**» و او را تحقیر می‌کند: «**پیش یکی مثل تو من مردم.**»(همان:۷۱)

خانواده برای تیپ یک، بسیار مهم و ارزشمند است. شیرین، عاشق خانواده به خصوص پدر و برادرش است. با اینکه شهر در محاصره است؛ حاضر نیست آنجا را ترک کند تا خبری از پدر و برادرش فرهاد بیابد. «**بابا رحمان همه کسم بود. او بشم پر و بال داد. مثل چشماش منو دوست داشت. ولی این جنگ و این نامردا ازم گرفتنش... حالا چه برام مانده که به**

خاطرش به این زندگی چنگ بندازم؟» (همان:۷۴) او به عشق و قولی که به نوری داده وفادار است و هرگز به ابراز عشق پسر عمویش پاسخ مثبت نمی‌دهد. بعد از شهادت نوری هم مدام پیگیر است تا پیکر او را پیدا کند.

بال شخصیتی شیرین، آرامشی و تیپ مجاورش ریاست‌مآب است. این تیپ، مالک فضای خصوصیش است و نیز سریعاً خشمگین می‌شود. شیرین نیز به هژار اجازه نمی‌دهد نظرش را تحمیل‌کند و حتی به اتاقش وارد شود: «**خجالت بکش شاید سر بریده تو اتاقم باشه.**»(همان:۱۱۴) شیرین بر تصمیم خود پافشاری می‌کند و با تهدیدهای هژار از پا نمی‌نشیند. اگر همراه نوری می‌رود هم، انتخاب خودش است. از دیگر ویژگی‌های این بال، ستیزه‌جویی است که در شیرین نیز دیده می‌شود؛ مثلاً در بحث با هژار دست به اسلحه می‌شود: «**شیرین اسلحه را برمی‌دارد. خفه شو!**» (مکمّلی، ۱۳۹۶: ۱۲۱)

ب: سبحان نوری: در تیپ نُه (صلح‌طلب) قرارمی‌گیرد. از ویژگی‌های این تیپ، میل به آرامش است. نوری نیز از درگیری گریزان است. وقتی هم هژار قصد دعوا دارد، وارد نمی‌شود. «**نیازی به این همه خشونت نیست. دعوا نداره. باور کن من آمدم دنبال آشنای خودم.**»(همان: ۷۴) جنگ و جدل برای این شخصیت، ترس‌آفرین است و به هر روش که بتواند از خشم آشکار اجتناب می‌کند. «**بذار اول برگردیم عقب تکلیف ما روشن شه، بعد من میام اینجا آنقدر می‌مانم تا خدای‌نکرده یه وقت شهید بشم.**»(همان:۷۰) هرقدر شیرین، عزم راسخ و ثبات قدم دارد، نوری به دنبال فرار از آن موقعیت است.

به لحاظ روابط عاطفی، تیپ صلح‌طلب، پشتیبان محبوب خود برای رسیدن به رشد و موفقیت است. نوری نیز با همه تقلایش برای درگیرنشدن با دشمن، با شیرین همراهی می‌کند و همچنانکه در پایان نمایش می‌بینیم خود را به قلب خطر می‌زند تا نیروهای خودی را از حملهٔ پشت سرش آگاه کند. نُه‌ها به ایجاد تحولات بزرگ و ناگهانی در زندگی، شُهره‌اند. «**همه‌چیز آرام است و هیچکس نمی‌داند چه واقعه‌ای در حال وقوع است که ناگهان نه کاری متفاوت انجام می‌دهد.**»(گلاسر،۱۹۹۸: ۴۳) نوری که تنها دغدغه‌اش فرار با شیرین از منطقهٔ جنگی است، ناگهان شجاعت می‌یابد. «**به خدا اگه صدبار دیگه‌ام لازم باشه برای بردن تو بدتر از اینجاهام می‌رم.**» (مکمّلی، :۱۳۹۹:۸۷)

بال نوری، آرامشی و کمال‌گراست. با اینکه به دلیل تیپ شخصیتی غالبش تمایلی به درگیری ندارد، امّا به خاطر شیرین، وارد شهری می‌شود که هر لحظه ممکن است، به دست دشمن بیفتد و سرانجام نیز برای آگاه‌کردن سربازان از کمین دشمن، جان را فدا می‌کند. کمال‌گراها منضبطاند و رفتار و ظاهری، محترم دارند. نوری نیز معلم و محترم است و انتظار دارد بقیه هم با او محترمانه رفتارکنند. وقتی با هژار، مواجه می‌شود؛ بسیار آرام با او رفتار می‌کند و در پاسخ تمسخر هژار: «**نه دیگه آقا اژدر، خیارشور بی‌احترامیه.**»(همان:۱۲۷)

ج: هژار: پسرعموی شیرین و خواستگار او است، امّا شیرین، علاقه‌ای به او ندارد. تیپ شخصیتی‌اش ریاست‌مآب است. هشت، به دوستان و نزدیکانش حسّ مالکیت دارد. «**نترس امروزم نشه، فردا مال خودم می‌شی.**»(مکملی،۱۳۹۶: ۷۰) می‌خواهد از تمام جزئیات زندگی آنان، آگاه باشد و انتظار دارد که همه، اسرارشان را با او درمیان بگذارند. «**یعنی من نباید بفهمم ای در بری چی قفل؟**»(همان:۷۰) زود خشمگین‌شدن و تعیین مرز و محدوده برای دیگران، از خصوصیات این تیپ است. خطاب به شیرین که دوستش دارد چنین لحن و بیانی دارد: «**تا برگردم کاسه کوزته جمع مکنی وگرنه خرکشت مکنم می‌برمت.**»(همان:۷۲)

هشت، اصولاً انسان بی‌پروایی است و بدون اینکه به عواقب کار بیندیشد هرکاری دوست داشته باشد، انجام‌می‌دهد. هژار جسورانه قاچاق می‌کند و به آن می‌بالد: «**کی جرأت مکنه مثل من تو این کوه‌وکمر جنس ببره و بیاره.**»(همان:۷۱) ترکیب پرتحرک فیزیکی و سلطه‌طلبی از این تیپ، افرادی ساخته که در عشق، مسایل شهوانی و کسب‌وکار رئیس‌مآب‌اند و هرچیز که قلمرو شخصی آنان را مخدوش‌کند، به سرعت دفع و نابود می‌کنند. این افراد از نظر دیگران، رقابت‌جویانی ناآرام‌اند. هژار، نوری را که رقیب عشقی او است خیار شور خطاب می‌کند. «**به من ندادت که یه همچین خیارشوریه ورداری بیاری تو این خانه؟چاقویی از جیبش درآورده و به نوری حمله می‌کند.**»(همان:۷۸)

بال این شخصیت، تنشی امّا صلح‌طلب است. محور همه چیز برای او، دلدار است. می‌خواهد با شیرین ازدواج کند و در گوشه‌ای زندگی آرامی داشته باشد امّا به شرایط جنگی و آرمان‌ها کاری ندارد: «**به من چه؟ این مملکت ارتش داره، سپاه داره،**

من چه خیری دیدم که برش بجنگم؟»(همان:۱۰۰) و برای آنکه شیرین از او تمکین کند، به خشونت و تمسخر متوسل می-شود.

۲-۵-۲. سطح سلامت روان شخصیت‌ها

دو شخصیت اصلی این نمایشنامه که معلّم نیز هستند، در بالاترین سطح سلامت روان تیپ شخصیّتی خود قرار دارند. شیرین در سطح سالم تیپ یک، قراردارد. این افراد، وظیفه‌شناس، منضبط، اخلاق‌مدار و طرفدار عدالت هستند؛ پرانگیزه و خردمندند به نحوی که به آموزش‌دهندگان حقایق، مبدل می‌شوند.(ایخازو ،۱۵۴:۱۳۸۹) شیرین باعث می‌شود تا رزمندگان ایرانی از کمین عراقی‌ها باخبرشوند و غافلگیر نشوند، گرچه این اطلاع‌رسانی منجر به شهادت محبوبش می‌شود.

نوری نیز در بالاترین سطح سلامت روان تیپ نُه، قرار دارد. این افراد، شخصیتی لطیف، وفادار و راستگو و قابل اعتماد دارند. پرحوصله و حقیقتاً مهربانند. نوری نیز صلح‌جو و از درگیری، گریزان است و گاه از شدت احتیاط، ترسو به نظر می‌رسد. وقتی شیرین اسلحه برمی‌دارد نوری می‌گوید: « **نزن بابا خطر داره. یه وقت کمانه می‌کنه می‌زنه ما را یارو می کنه.**»(مکمّلی، ۷۹:۱۳۹۶)

سلامت روان هژار، حد وسط تیپ هشت است. او می‌خواهد، خواست خود را به شیرین تحمیل کند و او را از شهر بیرون ببرد. هژار، پرخاشگر و ستیزه‌جو و اهل درگیری است. با چاقو به نوری حمله می‌کند و وقتی با مخالفت شیرین روبه‌رو می‌شود با خشونت و تهدید با او رفتار می‌کند. **هژار شیرین را گرفته و به داخل اتاق پرتاب می‌کند:«گفتم بتمرگ سر جات.»**(همان: ۹۰)

جدول شمارهٔ ٤: تیپ‌شناسی شخصیت نمایشنامهٔ «خاک شیرین» منبع: (یافته‌های تحقیق)

شخصیت	نوع شخصیت		تیپ شخصیت	سه‌گانهٔ شخصیتی	سطح سلامت روان	بال غالب	نوع بال	
	اصلی	مکمّل						
شیرین	✓		کمال‌گرا	غریزه‌گرا	سالم	ریاست‌مآب	آرامشی	
نوری	✓		صلح‌طلب	غریزه‌گرا	سالم		کمال‌گرا	آرامشی
هژار		✓	ریاست‌مآب	غریزه‌گرا	حد وسط		صلح‌طلب	تنشی

داده‌های آماری این سه نمایشنامه به قرار زیر است:

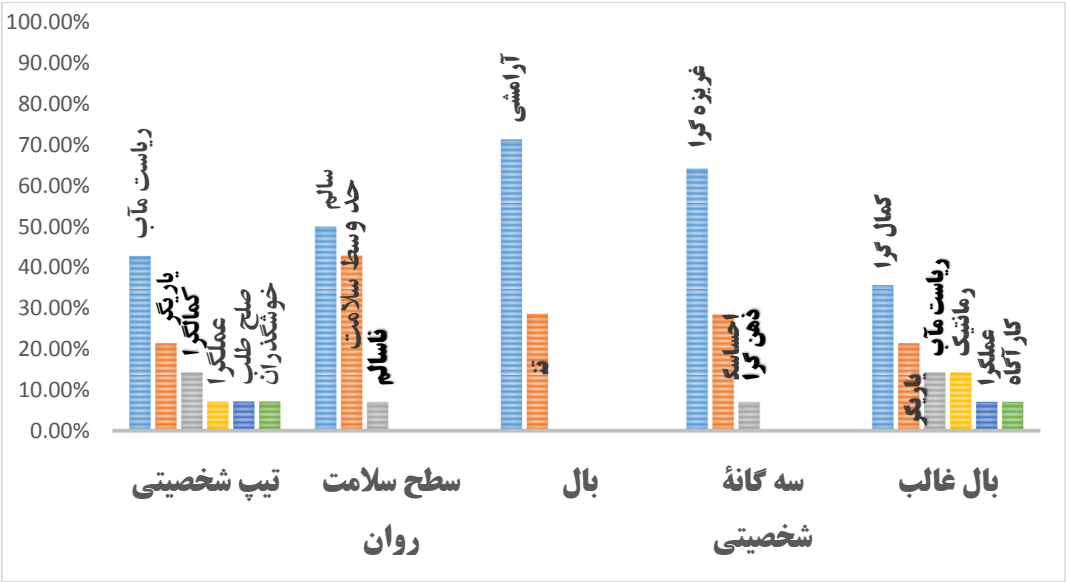

نمودار شمارهٔ ۱: مقایسهٔ فراوانی مؤلفه‌های الگوی انیاگرام در سه نمایشنامه (منبع: یافته‌های تحقیق)

۳. نتیجه‌گیری

با وقوع انقلاب اسلامی، مناسبات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی تغییر کرد. سپس جنگ تحمیلی که به فاصلهٔ‌کوتاهی از آن رخ‌داد به تغییر بیشتر فضای فرهنگی انجامید و تأثیری شگرف بر رفتار اجتماعی و فرهنگی مردم نهاد. این تغییرات فرهنگی باعث تغییر ارزش‌ها و هنجارها در تمام عناصر زیرمجموعهٔ فرهنگ، از جمله ادبیات شد و شاخه‌های جدیدی همچون ادبیات دفاع مقدّس را به وجودآورد. نمایش‌نامه به عنوان شاخه‌ای قابل‌توجّه از گونه‌های روایی ادبیات دفاع مقدّس، با استفاده از پردازش شخصیت و توجه به جزئیات رفتاری آنان، کوشید تا برعکس تئاتر جهان که ابعاد منفی جنگ مانند ویرانی، جنون، یاس، مرگ و گرسنگی را ترسیم می‌کند، نشان دهد؛ دفاع مقدّس، به دلیل بعد عقیدتی و رویارویی حق و باطل، نبردی متمایز است.

برای باورپذیری مفاهیم، شخصیت‌ها می‌بایست ترکیبی از فردیت و اجتماع و خوب و بد باشند به نحوی که در فضای داستان، قابل‌قبول و طبیعی جلوه کنند. در این پژوهش، سه نمایشنامه با چهارده شخصیت بر اساس الگوی نُه‌گانهٔ روان‌شناختی انیاگرام کاویده شده که به ترتیب: تیپ ریاست‌مآب با شش شخصیت و ۴۲/۸٪؛ یاریگر با سه شخصیت و ۲۱/۴٪ ؛ و کمال‌گرا با دوشخصیت و ۱۴/۲٪ بالاترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. درصد فراوانی تیپ‌های عملگرا، صلح‌طلب و خوشگذران هر کدام ۷/۱۴ ٪ و یک نفر است.

مکمّلی برای ترسیم الگوی آرمانی، از تیپ کمال‌گرا برای یک مرد و یک زن استفاده کرده است. در نمایشنامهٔ نخست، حاج کاظم اتابکی که فرماندهٔ محبوب دفاع مقدّس است و در نمایشنامهٔ سوم، شیرین که معلّم است. سپس به دلیل ماهیت مقتدرانهٔ فرماندهی و هدایت گُردان، حاج‌کاظم را با ابعاد مثبت بال ریاست‌مآب تقویت کرده‌است. برای شیرین نیز همین بال را برگزیده است، چه زمانی که نوری را وامی‌دارد سپاه خودی را از کمین دشمن آگاه‌کند و چه هنگامی که در مقابل خواست پسرعموی خلافکارش مقتدرانه می‌ایستد.

تیپ یاریگر، بیشتر به زنان، اختصاص یافته‌است. نگار، همسر جانباز اعصاب‌وروان و دیگری پرستار این جانباز در آسایشگاه. سومی احمد است. احمد به بال شخصیتی مجاور یعنی عملگرا متمایل است. نگار نیز در نقش همسر با بال رمانتیک و پرستار، بنا به ماهیّت شغلی با بال صلح‌طلب تقویت شده‌اند.

تیپ ریاست‌مآب با بالاترین بسامد در سه نمایشنامه به احسانِ کشتی‌گیر، بهنام قلدر محله، هژار پسرعموی قاچاقچی شیرین، کمالی رقیب دیرین بهزاد، سرگروهبان تبعیدی و ابوغبیش بازجوی اسرا اختصاص‌یافته است. با وجود این، احسان، بهنام و سرگروهبان شخصیتی پویا دارند و با استفاده از بال آرامشی سرانجام به شهادت می‌رسند.

گرایش بسیار زیاد افراد هر سه نمایش، به بال آرامشی با ۷۱/۴٪ نشانگر آن است که ماهیّت ویژهٔ دفاع مقدّس باعث تعالی و نمود فضایل اخلاقی نهفته در شخصیت‌ها و فعال‌شدن بال شخصیتی مجاورشان شده‌است. مثلاً بهزاد با تیپ عملگرا، با دیدن عکس‌های جبهه، تحصیل در فرانسه را رها می‌کند و عازم عکاسی جبهه‌ها می‌شود. نگار با گرایش به بال رمانتیک، بیست‌سال صبورانه انتظار او را می‌کشد. شخصیت‌های گردنکشی چون احسان و بهنام و سرگروهبان به خاطر حفاظت از پل استراتژیک ژاله، جان فدامی‌کنند و نوری با تیپ شخصیتی صلح‌طلب با استفاده از بال مکمّل کمال‌گرا، برای آگاه‌کردن سپاه خودی از کمین دشمن، به شهادت می‌رسد. بالِ غالب شهدای نمایشنامه،کمال‌گرا است که نشانگر اهمیّت این جایگاه رفیع و هدف غایی رزمندگان است. در مقابل شخصیت‌های منفی با ۲۸/۶٪ به بال تنشی متمایل‌اند. بازجوی عراقی با آنکه اصالتاً ایرانی است به ضرب و شتم اسرای هموطن خود می‌پردازد و هژار قاچاقچی با قلدری می‌خواهد دخترعمویش شیرین را مجاب کند با او از شهر جنگ‌زده بگریزد.

به سبب فضای جنگی و بحرانی حاکم بر سه نمایش و تأثّرات شدید عاطفی و احساسی، کنش‌ها و تصمیمات شخصیت‌ها با خود واقعی‌شان در تعارض است. نُه شخصیت از این تعداد، در گروه غریزه‌گرا؛ چهار شخصیت احساس‌گرا؛ و یک شخصیت در گروه ذهن‌گرا قرارمی‌گیرد که به ترتیب ۶۴/۲٪ و ۲۸/۵٪ و ۷/۴٪ است.

سطح سلامت روان اغلب شخصیت‌های اصلی نمایش، سالم و با۵۰٪ فراوانی است. شخصیت‌های فرعی و خاکستری ایرانی در حدّ وسط سلامت با ۴۲/۸٪ و شخصیت عراقی نیز با۷/۱٪ در ردهٔ ناسالم قرارگرفته‌اند.

مکمّلی، نام افراد سه نمایش را متناسب با نقش و تیپ شخصیّتی آنان برگزیده‌است. بهزاد به مقام والای جانبازی نایل آمده، نگار، همسر و همدم شفیق و صبور او است. حاج کاظم، فرماندهٔ مقتدر دفاع مقدّس، باصلابت بر خشم خود غالب است و با دست مجروح، گردان را هدایت می‌کند. نوری، احسان، بهنام، احمد و سرگروهبان خوشبخت همه به شهادت می‌رسند. هدف غایی سینای جوان، تحصیل است که یادآور ابن‌سینا دانشمند ایرانی است و شیرین مانند منظومهٔ نظامی، معشوق نوری و هژار و ساکن کرمانشاه است. غَبیش به معنای سحرخیز، بازجویی است که هرروز برای شکنجهٔ اسرای ایرانی، آماده‌باش است. در روح کمالی نیز به خاطر پاسخ ردّ نگار، حفره‌ای ایجاد شده که او را آوارهٔ جبهه‌ها کرده تا آرامش خود را بازیابد و کامل‌شود. هژار هم یعنی تهی‌دست؛ آنکه دخترعمویش شیرین به او وقعی نمی‌نهد و رقیب را برای همراهی برمی‌گزیند.

مکمّلی کوشیده است بین ویژگی‌های شخصیّتی پیش از جنگ نمایش، با پس از جنگ افراد، گونه‌ای تناسب و توازن نیز برقرار کند تا باورپذیری داستان بیشتر شود. در این کتاب، تنها از یک شخصیت عراقی استفاده شده و به همین دلیل امکان قیاس تیپ شخصیت‌های نیروهای دو جبهه وجود ندارد. نیز توصیف صحنه و فضا چندان پررنگ نیست و تنها از روی گفتگو و کنش افراد می‌توان به تحلیل شخصیت‌ها پرداخت.

فهرست منابع

منابع فارسی

آدلر، استلا. (۱۳۷۲). ***تکنیک بازیگری***. ترجمهٔ احمد دامود. تهران: نشر مرکز.

استانیسلاوسکی، کنستانتین. (۱۳۹۳). ***نقش‌آفرینی(کار هنرپیشه روی نقش)***. ترجمهٔ مهین اسکویی. چاپ سوم. تهران: سروش.

ایخازو، اسکار. (۱۳۸۹). ***نه‌گانهٔ شخصیت***. ترجمهٔ مجید آصفی. تهران: فرهنگ نور.

پارسا، سیّداحمد؛ مرادی، اقبال. (۱۳۹۲). «تیپ‌شناسی شخصیت‌های داستانی صادق هدایت با تأکید بر طبقه‌بندی انیه‌گرام». ***فصلنامهٔ تخصصی مطالعات داستانی***، ۱(۲۳)، صص۵-۲۲.

پاکدامن، محسن. (۱۳۹۴). «*شیوه‌های شخصیت‌پردازی نمایش‌های رادیویی دفاع مقدس دههٔ ۷۰ و۸۰ و تأثیر آن بر موفقیت این نمایش‌ها از نظر کارشناسان*». کاظم نظری. ***پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی***. دانشگاه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران.

پالمر، هلن. (۱۳۹۵). ***انیاگرام شخصیت‌شناسی در کار و زندگی***، ترجمهٔ احسان الوندی. تهران: مؤسسهٔ خدمات فرهنگی رسا.

پیرس، هرپ. (۲۰۱۲). ***نگاهی نو به اناگرام تیپ‌های نه‌گانهٔ شخصیت***. ترجمهٔ پارسا نازلی. تهران: تمدن علمی.

تیگر، پل دی؛ بارون، باربارا. (۱۳۹۳). ***هنر شناخت مردم***. ترجمهٔ محمد گذرآبادی. تهران: هرمس.

دانیلز، دیوید؛ پرایس، ویرجینیا. (۲۰۰۹). ***شخصیت‌شناسی انیاگرام، راه شما به شادکامی چیست؟***. ترجمهٔ نیما سیدمحمّدی، تهران: ارسباران.

رضایی، بیتا؛ گرجی، مصطفی. (۱۳۹۶). «تحلیل روانشناختی تیپ شخصیتی پادشاه در داستان پادشاه و کنیزک مثنوی بر مبنای الگوی اناگرام». ***فصلنامهٔ متن‌پژوهی ادبی***، ۲۱ (۷۱)، صص ۱۶۹-۱۹۲.

ریسو، ریچارد؛ هادسون، راس. (۱۳۹۷). ***درک و دریافت انیاگرام***. ترجمهٔ جعفر واعظی. تهران: نشر بازاریابی.

شعبانی‌بنکی، شیوا؛ شفیعی، اسماعیل. (۱۴۰۱). «امکان‌سنجی تعیین تیپ شخصیتی کاراکترها از بطن نمایشنامه با تکیه بر آراء یونگ، هورنای و شارحان انیاگرام». ***فصلنامهٔ تئاتر***، ۴(۸۹)، صص۱۳-۵۴.

گلاسر، ویلیام. (۱۹۹۸). ***روانشناسی نوین آزادی شخصی***. ترجمهٔ مهرداد فیروزبخت. تهران: رسا.

مکمّلی، حامد. (۱۳۹۶). ***خاک شیرین و دو نمایشنامهٔ این عکس که می ماند و کمین ژاله***. تهران. سورهٔ مهر.

References

Adler, S. (1993). ***Acting Technique***. Translated by Damoud, A. Tehran: Markaz Publishing.

Daniels, D. & Price, V. (2009). ***Enneagram Personality, What is Your Path to Happiness?***. Translated by Seyyedmohammadi, N. Tehran: Arasbaran.

Glasser, W. (1998). ***The New Psychology of Personal Freedom***. Translated by Firouzbakht, M. Tehran: Rasa.

Ikhazo, O. (2010). ***Nine Personality Types***. Translated by Asefi, M. Tehran: Farhang Noor.

Mokamelli, H. (2017). ***Khak Shirin and Two Plays This Photo That Remains and Kamin Jaleh***. Tehran: Surah Mehr. (in Persian).

Pakdaman, M. (2015). "Characterization methods of the Holy Defense radio plays of the 1970s and 1980s and their impact on the success of these plays from the experts' point of view". [***Master's thesis***]. (in Persian).

Palmer, H. (2016). ***The Enneagram of Personality in Work and Life***. Translated by Alvandi, E. Tehran: Rasa Cultural Services.

Parsa, S. A. & Moradi, I. (2013). Typology of Sadegh Hedayat's Fictional Characters with Emphasis on Enneagram Classification. ***Specialized Quarterly of Fiction Studies***, 1(23), 5-22. (in Persian).

Pierce, H. (2012). ***A New Look at the Enneagram of Nine Personality Types***. Translated by Nazli, P. Tehran: Tamadon Elmi.

Rezaei, B. & Gorji, M.. (2017). Psychological analysis of the personality type of the king in the story of the king and the concubine of the Masnavi based on the enneagram model. ***Literary Textual Studies Quarterly***, 21(71), 169-192. (in Persian).

Risso, R. & Hudson, R. (2018). ***Understanding and Receiving the Enne***agram. Translated by Vaezi, J. Tehran: Marketing Publishing.

Shabani-Banki, Sh. & Shafiei, I. (2014). Feasibility study of determining the personality type of characters from the heart of the play based on the opinions of Jung, Horney and the commentators of the enneagram. ***Theater Quarterly***, 4(89), 13-54. (in Persian).

Stanislavsky, K. (2014). ***Role-playing (The Work of an Actor on a Role)***. Translated by Oskoui, M. Third Edition. Tehran: Soroush.

Tiger, P. D. & Baron, B. (2014). ***The Art of Understanding People***. Translated by Gozarabadi, M. Tehran: Hermes.